

Violeta Barbu

„PAȘAPORT PENTRU PARADIS”: CĂRȚILE DE IERTARE
PATRIARHALE (*συγχωροχάρτια*, *INDULGENTIA*)
DIN COLECȚIILE BIBLIOTECII ACADEMIEI ROMÂNE

Fiica ducelui de Kingston, frumoasa lady Mary Wortley Montagu, figură cheie a secolului al XVIII-lea englez, a pornit în 1717 într-o călătorie la Constantinopol, însoțindu-și soțul, ambasador englez la Constantinopol. Într-una din *Scrisorile turcești*, adresată lui Alexander Pope, din Belgrad, la 12 februarie 1717, lady Montagu notează obiceiul surprinzător al popilor sârbi („rasciens”) de a primi moștenirile în bani ale laicilor decedați, văduva și copiii mulțumindu-se cu casa și cu vitele rămase. În schimbul acestor legate, „*ei eliberează pașapoarte pentru paradis, împodobite cu grijă cu peceți și semnături*”¹.

Principal motiv al nemulțumirilor care duseseră la cele 95 de teze afișate în ziua de 1 noiembrie a anului 1517 de Martin Luther pe porțile catedralei din Wittenberg, indulgențele au fost privite de istoriografia marxistă² ca una dintre cauzele capitale de ordin economico-social care au adus Bisericii catolice contestarea zgomotoasă, iar mai apoi sciziunea definitivă. Ceea ce denunța însă Luther nu erau atât abuzurile și simonia prilejuite de predicarea indulgențelor în Germania, după începerea lucrărilor de construire a catedralei Sfântul Petru (1506), cât esența, legitimitatea teologică și eficacitatea indulgențelor, din perspectiva doctrinei asupra păcatului, a grației, a justiției divine și a puterii de absoluție totală sau parțială pe care și-o arogase aparatul ierarhic al Bisericii. Refacerea istoriei teologice a învățaturii despre indulgențe, aflate pe aceeași treaptă cu sacramentaliile după doctrina sacramentelor, este o întreprindere anevoioasă, chiar și pentru istoriografia critică modernă și prea puțin relevantă pentru momentul istoric la care ne referim aici. Dezvoltată pe fondul cruciadelor din secolul al XI-lea și al sărbătorilor jubiliare ale Bisericii în secolul al XIII-lea, prin indulgențele plenare ale papei Bonifaciu al VIII-lea, doctrina asupra indulgențelor și-a găsit expresia cea mai articulată în bula jubiliară *Unigenitus Dei Filius* (27 ianuarie 1343) a papei Clement al VI-lea³. Aducând ca

¹ Lady Mary W. Montagu, *L'Islam au coeur. 1717–1718 Correspondance*, Mercure de France, 2001, p. 30.

² Andrei Oțetea, *Renașterea și Reforma*, București, 1968, p. 268–269.

³ Ediții la Alois L. Tăutu, *Acta Clementis VI (Codex Juris Canonici Orientalis)*, Fontes III–9, Roma-Vatican, 1960, p. 246 sqv.; Henricus Denzinger, Adolfus Schönmetzer, *Enchiridion Symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, Barcinone-Freiburgi Brisgoviae-Romae, 1976, p. 300–301, 1025–1027.

LR, LX, nr. 1, p. 10–25, București, 2011

temei concepția despre „comoara Bisericii”, alcătuită din meritele lui Cristos acordate prin mijlocirea Bisericii (*De thesauro meritorum Christi per Ecclesiam dispensando*), bula *Unigenitus* proclamă că lui Petru, cel care deține cheile cerurilor, și succesorilor săi, adică papilor, Cristos le-a dat puterea de a dezlega pe pământ, „*pro piis ac rationabilis causis*”, fie parțial, fie total, pedepsele temporale pentru păcate ale creștinilor care se căiesc și se mărturisesc. Ca răspuns la prima mișcare de reformă a lui Jan Hus și John Wyklif, suveranul pontif Martin al V-lea decretează prin bula *Inter cunctas* (22 februarie 1418)⁴ că pelerinajul la Locurile Sfinte, însoțit de mărturisirea păcatelor și de căință, aduce cu sine indulgența pleneră, acordată colectiv tuturor creștinilor care îndeplinesc aceste condiții. Episcopilor li se concede de asemenea această putere. La 1476, indulgența pleneră este extinsă și asupra defuncțiilor din purgatoriu „*per modum suffragit*”, prin bula *Salvator noster* a papei Sixt al IV-lea (3 august 1476)⁵. O serie de abuzuri se adăugară astfel la cele existente deja, căci indulgențele deveniseră încă din veacul anterior o sursă de venituri comode pentru finanțele Bisericii, iar pentru poporul de rând o modalitate de a se eschiva de sacramentul penitenței și al mărturisirii. Indulgența promulgată în 1506 în sprijinul construirii catedralei Sfântul Petru de la Roma a fost reînnoită ulterior în două provincii ecleziastice germane, Magdeburg și Mainz, pe fondul tradiției dreptului canonic german ce făcea posibilă comutarea pedepselor canonice în taxe și tarife.

Împotriva acestor stări de lucruri și de spirit se revoltă călugărul augustinian Martin Luther, cu cele 95 de teze ale sale din 1517, dar și cu *Predica asupra virtuților indulgențelor*, publicată în același timp. Indulgențele nu pot fi obligatorii, proclamă Luther, nu trebuie să se substituie cu niciun preț și sub nici un motiv pocăinței sincere sau faptelor de milostenie. Într-un strat mai profund al tezelor, Luther despărțea pocăința de forma ei sacramentală, predicând că toată viața creștinului ar trebui să fie o căință continuă pentru păcatele sale. În privința Bisericii, atacul principal se concentra asupra puterii pe care aceasta o proclama prin „magisteriul” ei de a fi mijlocitoare a harului. Disputa cu legatul papei, cardinalul Cajetan de Vio, se soldă cu adâncirea rupturii dintre Luther și Biserica Romei, prin contestarea doctrinei asupra „comorii Bisericii” a lui Clement al VI-lea și implicit a infailibilității magisteriale a papei. Disputa cu Cajetan prilejui decretul *Cum postquam* din 9 noiembrie 1518, iar următorii ani de dueluri teologice între Luther și Johann Eck, la Leipzig, confirmară ireductibilitatea poziției călugărului rebel și acumulară păreri din ce în ce mai radicale în privința doctrinei asupra harului și a indulgențelor, toate publicate în intervalul 1518–1520. După condamnări pronunțate de Facultățile de

⁴ Henricus Denzinger, Adolfus Schönmetzer, *op. cit.*, p. 328, 1266, 1268; N. Paulus, *Geschichte des Ablasses im Mittelalter*, vol. III, Paderborn, 1923, p. 382; B. Möller, *Die letzten Ablasskampagnen. Der Widerspruch gegen den Ablass in seinem geschichtliche Zusammenhang*, în vol. *Die Reformation und das Mittelalter*, Göttingen, 1991, p. 53–72.

⁵ Henricus Denzinger, Adolfus Schönmetzer, *op. cit.*, p. 347–348, 1398.

teologie din Köln și Louvain, cu bula *Exsurge Domini* din 15 iunie 1520⁶, papa Leon al X-lea invoca sprijinul divin, „pentru că un vulpoi distrugea via Domnului”. Propozițiile 17 și 22 condamnau învățătura luterană împotriva indulgențelor.

Într-un chip rezervat și cu toată modestia, Conciliul de la Trento avea să se pronunțe în chestiunea atât de importantă a indulgențelor abia în ultimul său decret din 4 decembrie 1563⁷, citit și promulgat în cea de-a douăzeci și cincea sesiune, la încheierea lucrărilor. Decretul asupra indulgențelor, asupra căruia cardinalul Giovanni Girolamo Morone atrăsese deja atenția, la începerea congregației generale, că merita un interes mult mai mare, nu preciza natura indulgențelor, nici modul lor de a acționa, nici eficacitatea acestora. Se mărginea la două afirmații cu caracter general: Biserica are puterea de a acorda indulgențe, putere pe care i-a conferit-o Cristos și pe care a deținut-o din cele mai vechi timpuri; indulgențele sunt folositoare mântuirii poporului creștin. În ciuda acestor adevăruri răspiccate, cardinalii reuniți în ultima sesiune nu uită motivul revoltei lui Luther, astfel încât n-au ezitat să condamne folosirea abuzivă și traficul de bani ce se poate genera și care au dus la „blasfemii din partea ereticilor”, să recomande moderația și supravegherea atentă de către episcopul locului a eventualelor excese, să desființeze instituția medievală a chestorului (colectorul banilor proveniți din indulgențe) și să renunțe definitiv la predicarea lor deschisă.

Tocmai când indulgențele căzuseră astfel în desuetudine în practica Bisericii posttridentine, Răsăritul începe să recurgă la ele și să manifeste un interes pentru această formă de danie bănească în schimbul iertării păcatelor. Apariția și răspândirea indulgențelor în Orient în secolul al XVII-lea a fost pusă de către observatorii occidentali pe seama luptei din ce în ce mai aprige pentru ascensiune la tronul patriarhal, în focul căreia se investeau sume de bani tot mai consistente, care ajungeau de bună seamă în vistierile înalților funcționari ai Porții. Sistemul era deja în funcțiune de pe vremea primului patriarh al Constantinopolului de după căderea Imperiului Bizantin, Ghenadie Scholarios, negociat în cadrul formulei de conviețuire a Bisericii Răsăritene cu puterea otomană (συνναλλιλια)⁸. Sintetizând degradarea progresivă a statutului Patriarhiei de Constantinopol, Sir Paul Rycaut scrie în *Histoire de l'Église Grecque et de l'Église arménienne*: „Au commencement, un Patriarche ne payoit que dix-milles écus pour être installé. Mais le grand nombre de prétendants qu'on void aujourd'huy est cause qu'on en paye vinq cinq

⁶ *Ibidem*, p. 357–362, 1467, 1472; Hubert Jedin, *Histoire du Concile de Trente*, vol. I, *La lutte pour le Concile*, Paris, 1965, p. 156–159.

⁷ Henricus Denzinger, Adolfus Schönmetzer, *op. cit.*, p. 421, 1835; J. Lecler SJ, Pierre Adnès SJ, Henri Holstein SJ, Charles Lefebvre, *Le Concile de Trente 1551–1563. Histoire des conciles œcuméniques*, vol. XI, Paris, 2005., p. 528–530

⁸ Începând cu anul 1474, patriarhul ecumenic primește dreptul de a percepe taxă de la toți creștinii supuși otomani (dzimmi), inserând astfel instituția patriarhală în structurile fiscalului otoman, N.J. Pantazopoulos, *Church and Law in the Balkan Peninsula during the Ottoman Rule*, Thessalonoiki, 1967, p. 23–25.

*mille*⁹. În alt loc al scrierii sale, afirmă că nu există indulgențe „*soit des quatre patriarches soit d'un Évêque Universel*”¹⁰. Cu trecerea timpului, concurența între diverși candidați, sprijinită de unele comunități locale sau de alte centre de putere creștine, a transformat *peskes*-ul simbolic plătit la dobândirea tronului într-o licitație deschisă¹¹. O seamă de speculatori și creditori formară un cerc în jurul instituției patriarhale, care se consolidează ca pol economic și ca mijloc de promovare socială, în detrimentul autorității ei moral-spirituale. Un episod binecunoscut, tutela sub care este pusă Patriarhia de Constantinopol de către domnul moldovean, Vasile Lupu în perioada 1641–1651, plătitor generos al datoriilor contractate de candidații la tronul patriarhal și rezultate din proasta gestiune, pune pe deplin în evidență criza profundă prin care a trecut această instituție la jumătatea secolului al XVII-lea. Iată cum îi apostrofează domnul Moldovei pe patriarhul Partenie I și pe obștea grecească din Constantinopol: „*Nu v-ați împovărat zilnic de schimbările patriarhilor, de atâtea dări, de atâtea cheltuieli, de atâtea prăpastie a datoriei ce ați aruncat-o, ci iarăși și ieri a fost așa și veți începe adunările și pările și cursele împotriva căpeteniei voastre*”¹². Misionarul catolic Bartolomeo Basseti este sursa unei alte știri nedatate, din care reiese că domnul Vasile Lupu ar fi avut intenția să deschidă o controversă în problema purgatoriului și a indulgențelor între misionari franciscani și călugării săi, drept pentru care misionarul se pregătea, documentându-se din Scripturi și din patristica greacă și latină¹³. Nu ne este dat să știm dacă această controversă a avut cu adevărat loc și nici dacă indulgențele îi stârniseră domnului moldovean indignarea de care se umpleau protestanții sau doar interesul unei posibile asemănări cu „cărțile de iertare” (*συγχωροχάρτια*) pe care patriarhii răsăriteni, itineranți prin țările române sau prin Rusia în căutare de milostenii, le acordau cu destulă generozitate oricui plătea.

Pretextul indulgențelor era totuși, ca și în Biserica Apusului, taina pocăinței, de care indulgențele erau legate. O molitvă de dezlegare, de obicei cea care se rostea după spovedanie¹⁴, citită pe capul credincioșilor și mai ales al credincioaselor,

⁹ Sir Paul Rycaut, *Histoire de l'Église Grecque et de l'Église arménienne*, traduite de l'anglais par M. De Rosemond, Amsterdam, edit. Jacques Desbordes, ed. a doua, 1710, p. 114.

¹⁰ Sir Paul Rycaut, *op. cit.*, p. 304.

¹¹ Asli Cirakman, *From Tyranny to despotism: The Enlightenment's unenlightened image of the Turks*, in „International Journal of Middle East Studies”, 2001, XXXIII, p. 49–68.

¹² Scrisoare din decembrie 1640, Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor. Documente grecești*, XIV–1, București, 1915, p. 180–181; Nicolae Iorga, *Basile Lupu, comme successeur des empereurs d'Orient dans la tutelle du patriarcat de Constantinople et de l'Église orthodoxe (1640–1653)*, în «Bulletin Historique de l'Académie Roumanie», II, Bucarest, 1914, p. 88–123; Francisc Pall, *Les relations de Basile Lupu avec l'Orient Orthodoxe et particulièrement avec le Patriarcat de Constantinople*, în «Balcania», VIII, 1945, p. 67–80.

¹³ G. Călinescu, *Altre notizie sui missionari cattolici nei paesi romeni*, în „Diplomatarium Italicum”, II, Roma, 1930, p. 310–311; punerea împreună a celor două chestiuni teologice pare să fi fost dorința domnului și nu inițiativa misionarului.

¹⁴ Liturgistul Jacques Goar identifică indulgența cu molitva uzuală de dezlegare de după spovedanie, v. Jacques Goar, *Enchiridion sive Rituale graecorum*, Lutaetiae Parisiorum, 1647, p. 681.

putea aduce în schimb, în buzunarele patriarhului, sume frumoase de bani. Indulgențele se puteau distribui, ca și în Occident, și *in praesentia* și *in absentia*, atât pentru vii, cât și pentru cei morți, ca dezlegare de blestemul ierarhilor aducător de „neputrezire a corpului”¹⁵. Nu numai viii, dar și morții, ca și în Apus, au nevoie de dezlegare, mai ales dacă „au căzut” sub grea afurisenie sau blestemul vreunui ierarh. În mod curent, rugăciunea de dezlegare „orice va fi greșit...” era atașată slujbei de înmormântare¹⁶, iar hârtia cu indulgența se pune în mâinile celui decedat, ceea ce explică numărul mic în care ni s-au păstrat. Pentru afurisenie (excomunicare) sau blestem, se elibera o gramată patriarhală specială cu destinație nominală, dacă excomunicarea fusese pronunțată în termeni personali și nu sub forma juridică prohibitivă a blestemului. Sub pedeapsa afuriseniei cădeau de regulă aceia care dăunaseră prin faptele lor patrimoniului de credință sau material al Bisericii. Un exemplu de astfel de excomunicare nominală, poate unicul ce ni s-a păstrat printre actele interne ale secolului al XVII-lea, este cartea de afurisenie din 1646 a patriarhului Constantinopolului, Partenie al II-lea¹⁷, în pricina mănăstirii Radu Vodă din București cu grecul Alexios, care a încălcat pământul acesteia, a tăiat copacii, a plantat o vie și nu voia să părăsească proprietatea mănăstirească. Dat fiind comportamentul condamnat al lui Alexios, patriarhul de Constantinopol, Partenie al II-lea îl afurisește, adăugând, la blestemul de după moarte, pedeapsa prezentă, adică excluderea din Biserică în timpul vieții, ceea ce echivalează cu îndepărtarea din viața comunitară: „și dat afară din Biserica lui Cristos împreună cu soția și copiii și nimeni să nu-l slujească în Biserică sau să-l sfințească, să se întâlnească cu el, să discute cu el, să bea împreună cu el sau să-l firitisească și nici să nu se învrednicească de mormânt”.

Nu atât de frecvente ca indulgențele sau cărțile de iertare pentru (συγχωροχῆρτια), indulgențele plene pentru morți ne sunt cunoscute grație celei acordate în 1698 de către patriarhul Constantinopolului, Calinic al II-lea fostului domn Șerban Cantacuzino¹⁸. În formularul utilizat pentru acest document (Συγχωρητικόν), după enumerarea puterii delegate prin mijlocirea apostolilor și a păcatelor, opreliștilor și legăturilor ce urmează să fie ridicate, absoluțiunea este dată sub două forme: una indicativă și declarativă, alta deprecatorie (valabilă pentru Judecata de Apoi)¹⁹.

Cea de-a doua jumătate a veacului al XVII-lea aduce, așadar, în peisajul țărilor române indulgențele, părăsite aproape cu o sută de ani mai devreme de către Biserica Romei. Cu câtă admirație povestește Paul de Alep despre modul magnific și părintesc în care stăpânul său, patriarhul Macarie al Antiohiei, știa să mânuiască

¹⁵ Matei Cazacu, *Minuni, vedenii și vise premonitorii în trecutul românesc*, București, 2003, p. 180–181.

¹⁶ V. și J. Goar, *op. cit.*, p. 683–686.

¹⁷ *Documenta Romaniae Historica*, B, XXXI, 1646, ed. Violeta Barbu, Constanța Ghițulescu, Andreea Iancu, Gheorghe Lazăr, Oana Rizescu, București, 2003, doc. nr. 75, p. 83–85.

¹⁸ A. Papadopoulos Kerameus-Eudoxiu Hurmuzaki, *Documente grecești privitoare la istoria românească*, vol. XIII, București, 1909, p. 389–392.

¹⁹ Martin Jugie, *Theologia dogmatica christianorum orientalium*, vol. III, Paris, 1930, p. 387.

acest instrument de ușurare a sufletelor celor vii și al celor morți, de la vlădică la opincă! Le împărțea în dreapta și în stânga, cum a făcut-o în Duminica orbului, celor prezenți, popor și boieri, dar și celor absenți, câți se aflau locuitori în pământul Țării Românești²⁰. Foarte prețioasă prin raritatea ei este și știrea din același jurnal de călătorie a lui Paul de Alep că indulgențele (συγχωροχῆρτια) erau cerute cel mai adesea de negustori și mai cu seamă de către negustorii greci²¹.

De pe meleagurile Valahiei, indulgențele patriarhale ajunseră în Malorusia și apoi la Moscova, unde îi făcură fericiți, în același mod, pe credincioșii de acolo și mai ales pe credincioasele care alergau la patriarh spre a-și procura iertarea de păcate pentru soții lor, „cărora li se urcase băutura la cap” (*vinolentiae*)²². Dincolo de aceasta, rușii țineau la mare preț indulgențele date de patriarhul Antiohiei, mai de preț decât ale altor patriarhi, convinși fiind că lui îi lăsase Cristos puterea de a lega și a dezlega pe pământ, ca urmaș al Apostolului Petru²³. Însuși țarul le ceru pentru sine și pentru curtenii și boierii săi. Un singur pas mai rămânea, așadar, de făcut pentru ca similitudinea cu indulgențele papale să fie desăvârșită: tipărirea lor. Cu elegante litere aurite, patriarhul Macarie Zaim puse să se imprime în limba rusă, la Kiev, zece astfel de formulare destinate nominal țarului și membrilor familiei sale și le oferi prin diaconul său Paul, firește, nu degeaba.

Tot indulgențe tipărite și pentru vii, și pentru morți, alături de care erau îngropate pentru a preîntâmpina preschimbarea răposaților în vârcolaci, a împărțit cu generozitate și patriarhul Dositheii al Ierusalimului, în timpul călătoriilor sale de elemosină în Moldova și Țara Românească. Odată cu aceste indulgențe sub formă de foi tipărite, își face loc și slujba de dezlegare cu tarif fix: privilegiul de a fi slujit de însuși întâistătătorul Ierusalimului costa frumoasa sumă de zece galbeni, iar o danie minimă pentru Locurile Sfinte în schimbul unei indulgențe avea prețul de o jumătate de florin de aur. Matei Cazacu reproduce²⁴ mărturia secretarului patriarhului Dositheii, care laudă evlavia moldovenilor ce imprimaseră cu mâinile lor indulgențele, insuficiente totuși pentru o atât de mare cerere. Ar fi bine dacă și la Mitropolia de la București s-ar putea tipări alte câteva mii. În acest chip, patriarhul Dositeii înrădăcinează ideea că Locurile Sfinte de la Ierusalim, intrate aproape în totalitate în posesia răsăritenilor după 1637, ar avea o preeminență simbolică asupra celorlalte locuri de închinare, pelerinaj și danie ale Orientului. Pe cale de consecință, indulgențele acordate de patriarhul de Ierusalim au o putere spirituală mai mare decât celelalte. De pe această poziție, Patriarhia de Ierusalim avusese un răsunător conflict cu starețul mănăstirii Sinai, Anania, care se erijase în emițător de indulgențe, pe temeiul sfințeniei Muntelui Sinai, unde veneau pelerini. În această chestiune, patriarhul Calinic al II-lea al Constantinopolului emise o scrisoare sinodală în 1689

²⁰ *Călători străini despre țările române*, vol. VI, ed. de Maria Matilda Alexandrescu Dersca-Bulgaru și Mustafa Ali Mehmed, București, 1973, p. 143.

²¹ *Ibidem*, p. 122; v. *doc. nr. 26 902* de la Muzeul de Istorie și Artă al Municipiului București.

²² W. Palmer, *The Patriarch and the Tsar*, London, vol. II, 1872, p. 46.

²³ V. mai jos formularele indulgențelor patriarhilor de Antiohia.

²⁴ Matei Cazacu, *op. cit.*, p. 182–183.

prin care îndrituia numai pe cei patru patriarhi ai pentadei să elibereze indulgențe. Mai târziu, în 1707, sub păstoria lui Gavril al III-lea, o altă gramată sinodală lămurea cum trebuia să funcționeze sistemul iertării păcatelor, ce tarife se pot percepe, accentuându-se asupra caracterului personal al acestora²⁵ și asupra celor două categorii, vii și morți.

La începutul veacului următor, indulgențele deveniseră pentru înalții ierarhi ai Răsăritului o afacere atât de mănoasă, încât fu nevoie de hotărârile unui sinod (Constantinopol 1727), pentru a pune ordine în concurență²⁶. Sinodul a fost prezidat de patriarhul Paisie al II-lea al Constantinopolului, avându-i alături, în afară de ierarhi locali, pe patriarhul Silvestru al Antiohiei și pe Hrisant Nottara al Ierusalimului. Răspuns la întrebarea propagandei latine în Răsărit, și mai ales în Siria, Mesopotamia, Palestina și Egipt, sinodul din 1727 a fost o continuare a celui precedent, din 1722, reunit tot în vechea capitală bizantină. Ca rezultat al dezbaterilor, fu publicată o *Mărturisire de credință*, al cărei autor ar fi, potrivit lui Joannis Karmiris, patriarhul Hrisant Nottara al Ierusalimului²⁷. Cu această ocazie, cei patru patriarhi au proclamat că *συγχωροχῆρτια* sunt cu adevărat ceea ce latinii numesc *indulgentia*, adică un certificat scris de iertare a păcatelor, și că numai cei patru titulari ai scaunelor venerabile (Constantinopol, Ierusalim, Antiohia și Alexandria) aveau să dețină, de aici înainte, această străveche facultate de a le acorda, uzurpată și compromisă „printr-o înnoire neobrăzată” de către papi. Recursul la vechea teorie a pentarhiei²⁸, împotriva primatului papal, își găsește așadar legimarea în dreptul de a acorda *συγχωροχῆρτια*. Măsurile legate de dreptul de a acorda indulgență formează punctul al treisprezecelea al actului sinodal²⁹. În alcătuirea acestui document, contribuția decisivă a patriarhului Ierusalimului, Hrisant, vine în continuarea celor proclamate de predecesorul său, Dosithei, la începutul secolului al XVIII-lea cu referire la scaunul Ierusalimului și la pelerinajul la Locurile Sfinte, în disputa binecunoscută cu călugării sinaiți. Decurgând din această precedentă, Patriarhia de Ierusalim este singura îndreptățită să acorde indulgențe, potrivit unei „tradiții foarte vechi”³⁰. Recunoașterea acestui drept de preemiune al patriarhului care are în grija sa Locurile Sfinte vine în același an, 1727, în luna august printr-o scrisoare enciclică a patriarhului Paisie al Constantinopolului, prin care credincioșii de pe tot cuprinsul ortodoxiei sunt îndemnați să ajute Sfântul Mormânt și Locurile Sfinte.

²⁵ Practica orientală experimentase și indulgențe colective, dăruite unor comunități, cum este cea din 1640 în beneficiul locuitorilor orașului Kydonos: Philip Ilios, *Τα συγχωροχῆρτια*, în „Ta istorika”, Athens, III, 1988, p. 22–23.

²⁶ M. Jugie, *op. cit.*, III, p. 375.

²⁷ Joannis Karmiris, *Τα δογματικά και συμβολικά μνημεία της Ορθοδόξου Καθολικής Εκκλησίας*, Graz, 1968, p. 861–870.

²⁸ James M. Hussey, *The Orthodox Church in the Byzantine Empire*, New York-Oxford, 1986, p. 335–368; Violeta Barbu, *Purgatoriul misionarilor. Contrareforma în țările române*, București, Editura Academiei, 2008, p. 356–358

²⁹ J. Karmiris, *op. cit.*, p. 867–868.

³⁰ A. Papadopoulos-Kerameus, *Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς αἰρετισκοπίας τοῦ οὐρου Σιναι*, Saint Petersburg, 1908, p. 133.

Enciclica a fost tipărită din inițiativa patriarhului Hrisant al Ierusalimului în anul 1728 la București³¹, ca o anexă la lucrarea sa proprie *Manual despre superioritatea Sfintei cetăți a Ierusalimului și a Sfântului și primitorului de viață Mormânt și despre milostenia datorată lui de toți creștinii după porunca apostolească și folosul sufletesc al persoanelor care se duc a se închina la Sfântul Mormânt și la cinstitele locuri de acolo* (Ενκειρῳδιον Ηρυσῳνθου πατριῳρχου περῳ τῳηη κατῳ ἔξοχην ὑπεροχηῳη τῳηη ῳγῳαη Πόλεωη ῳερουσαλήμ καὶ τοῳ ῳγῳου καὶ Ζωδ ὁ-χου Τῳφου). A doua ediție a tipăririi a apărut tot la București, sub domnia lui Ioan Alexandru Ghica³², iar epistola patriarhului Partenie a fost reprodusă în patru limbi: greacă (p. 82–92), turcă karamanlî (p. 93–102), slavonă (p. 117–130)³³ și română (p. 131–144), cu titlul *Carte sobornicească la toți pravoslavnicii creștini pentru ajutorul Sfântului Mormânt*. Între cei treisprezece mitropoliți semnatari, se poate citi și numele mitropolitului Daniel al Ungrovlahiei.

Practica indulgențelor patriarhale tipărite va înflori în veacul următor chiar în țările române³⁴, alături de comerțul dubios cu moaște. În colecția de *Foi volante* a Bibliotecii Academiei Române se găsesc un număr de exemplare tipărite din aceste formulare, având un loc liber pentru completarea cu numele beneficiarului. Conținutul formularului este același, indiferent de limba în care este redactat, română, greacă sau slavonă și comportă două secvențe: legitimarea puterii conferite duhovnicilor și actul de absoluție. Cărțile de iertare au fost emise de patriarhii titulari ai patriarhiilor de Antiohia, Alexandria și Ierusalim pe tot parcursul secolului

³¹ *Bibliografia Românească Veche*, tom I, *Supliment, adaose și îndreptări*, București, 1903, p. 35; *BAR CRV 198*, scrisoarea patriarhului Paisie al Constantinopolului se află în anexă, f. 6r–12v, și este adresată tuturor ierarhilor, clericilor, monahilor, dar și laicilor: „*cinstiților și blagorodnicilor boiari, trebuincioșilor neguțători și corăbiari, ispravnicilor bisericilor și meșterilor mari și mici a tuturor rușeturilor și toți ceialalți blagosloviți creștini*”. După ce se elogiază darul milosteniei creștine și bogăția trecută a donațiilor ce fuseseră hărăzite Locurilor Sfinte și îndeosebi bisericii Sfântului Mormânt, se deplânge starea de robie la care au ajuns creștinii în vremile mai noi; înaltul ierarh îndeamnă insistent pe creștinii din orice stare și de pe orice treaptă să contribuie la întreținerea și repararea lăcașelor de închinăciune de la Locurile Sfinte, la plățirea datoriilor și a impozitelor către autorități. Daniile de la cutia milei ca și acelea lăsate de pelerini sunt din ce în ce mai puține, de altfel și fervoarea pelerinajelor a scăzut, patriarhul deplângând „*această strămutare și răceală a creștinilor de nu vor să meargă la Sfântul Mormânt*”. Scrisoarea continuă cu lauda adusă pelerinajului, numit „călătorie”, fiindcă pelerinul dobândește prin el cinstea, cucernicia către Dumnezeu și pocăința. Formele sub care pot fi făcute milostenii sunt: sărindarele, sărăcustele și alte milostenii pentru pomenirea viilor și a morților. Preoții duhovnici sunt povățuiți să îi îndemne pe credincioși spre pelerinaj, dar li se interzice să-i „*silească pe creștini cu cerșitul*” pentru Sf. Mormânt. În finalul scrisorii, sunt afurisiți toți aceia care, în vreun fel, împiedică pelerinajul sau daniile.

³² *Bibliografia Românească Veche*, tom I, *Supliment*, p. 188–191; Emile Legrand, *Bibliographie hellénique du XVIIIe siècle*, tom II, p. 74–75; Sévérien Salaville, Eugène Dalleggio, *Karamanlidika, Bibliographie analytique d’ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs*, vol. I, 1584–1850, Athènes, Institut Français d’Athènes, 1958, p. 49–50.

³³ Separat, versiunea slavonă a epistolei patriarhale ar fi apărut, potrivit unei semnalări bibliografice, la București, în 1768, *Bibliografia Românească Veche*, tom I, *Supliment*, p. 191.

³⁴ O indulgență a patriarhului Partenie al Ierusalimului fu tipărită la București în 1740, v. „*Biserica Ortodoxă Română*”, vol. XXVIII, 1904, p. 902.

al XVIII-lea, ultimele datând din anul 1811. Cea mai veche indulgență din colecția Bibliotecii Academiei a fost emisă în numele patriarhului Alexandriei, Gherasim Pallada, care a vizitat Țara Românească de mai multe ori³⁵. Prima vizită a început la sfârșitul anului 1691 și a durat tot anul 1692, timp în care chiriarul a pus în rânduială metocurile mai vechi ale patriarhiei sale, mănăstirile Stănești³⁶, Segarcea și i s-a închinat mănăstirea Zlătari. De asemenea, anul 1692 figurează pe *ms. BAR 766, Panegiricul Sf. Constantin*, dedicat domnului Constantin Brâncoveanu, împodobit cu prețioase miniaturi³⁷. În 1699 și 1708, patriarhul Gherasim Pallada ia din nou drumul Valahiei, participând la diverse evenimente ca nunți domnești, alegerea mitropolitului Antim Ivireanul etc. Următorul patriarh de Alexandria de la care s-a păstrat o indulgență, Cosma II (1723–1737), nu a călcat în țările române³⁸, dar Matei I a fost propus în această funcție de domnul muntean Constantin Mavrocordat și uns în septembrie 1746, chiar la București, într-o ceremonie descrisă în *Condica Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei*³⁹. Dintre întâistătătorii patriarhiei de Antiohia, mai multe indulgențe sunt emise de Silvestru, care a vizitat în mai multe rânduri Bucureștii (1729–1730 și 1744–1749) și căruia i s-a dedicat biserica Sf. Spiridon⁴⁰. Despre patriarhul Avramie al Ierusalimului, se știe că a vizitat Țara Românească în vremea domniei lui Alexandru Ipsilanti și că a zăbovit aici patru ani (1780–1784)⁴¹, când „a izbutit să strângă la noi sume însemnate de bani pe seama patriarhiei sale”⁴². Spre deosebire de ceilalți patriarhi orientali, prezența patriarhilor ecumenici în Țara Românească pe parcursul secolului al XVIII-lea s-a diminuat proporțional cu întărirea statutului ei, atât în sistemul de putere al Imperiului Otoman, cât și prin intermediul a ceea ce Alexandru Elian numea „Fanarul laic”⁴³, adică prin sprijinul domnilor greci devotați acestei instituții.

³⁵ Dimitrie G. Ionescu, *Relațiile țărilor române cu patriarhia de Alexandria*, București, 1935, p. 26–33.

³⁶ Actul din 1692 de reînnoire a închinării la patriarhia de Alexandria v. George Potra, *Documente brâncovenești în legătură cu biserici și mănăstiri din țară și străinătate*, în „Glasul Bisericii”, XXII, 1964, nr. 11–12, p. 1111–1112; Nicolae Iorga, *Domnitorii români Vasile Lupu, Șerban Cantacuzino și Constantin Brâncoveanu în legătură cu patriarhii Alexandriei*, în „Analele Academiei Române”, Mem. Secț. Ist., s. III, t. XIII, 1932, p. 10; D. Ionescu, *op. cit.*, p. 30–31; Gheorghe Popescu-Vâlcea, *Miniatura românească*, București, 1981, p. 113; Violeta Barbu, *Locuri ale memoriei: panegiricele dedicate lui Constantin Brâncoveanu*, în vol. *In honorem Paul Cernovodeanu*, Violeta Barbu edita, București, 1998, p. 377; eadem, *Miniatura brâncovenească*, București, 2000, p. 60–64.

³⁷ Ghenadie Enăceanu, *Două manuscrise românești din secolul al XVII-lea*, în „Analele Academiei Române”, Mem. Secț. Lit., s. II, t. XII, 1892, p. 163–200;

³⁸ Dimitrie G. Ionescu, *op. cit.*, p. 42–43.

³⁹ *Condica Sfântă a Mitropoliei Ungrovlahiei*, ed. de Ghenadie Enăceanu, București, 1886, p. 141–147.

⁴⁰ Nicolae Iorga, *Istoria Bisericii și a vieții religioase a românilor*, vol. II, București, 1930, p. 60–61; Vasile Radu, *Mănăstirea Sf. Spiridon și patriarhul Silvestru al Antiohiei*, în „Revista Istorică Română”, III, 1933, p. 11–31.

⁴¹ Ion Popescu-Cilieni, *Patriarhul Avramie al Ierusalimului și legăturile lui cu țările române 1775–1787*, în „Arhivele Olteniei”, XXI, 1942, nr. 119–124.

⁴² Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, București, 1992, p. 397, 626.

⁴³ Alexandru Elian, Bizațul, *Biserica și cultura românească*, Iași, 2003, p. 176.

ANEXA

1. 17<09>, Carte de iertare a păcatelor de la Gherasim Pallada, patriarhul Alexandriei

Герасимъ, Божією млѣтію, Папа и патриархъ великаго града Александрійскаго и сѣдла вселеннѣи Оумиреніе наше ѿ багѣти дараже и власти все стѣгаго и животвоащаго дѣла данное ѿ сїса нашегѡ Іс Хс. Бжественнымъ егѡ ѡчникомъ и ѡпашомъ вѣзати и разрѣшати чѣкомъ съгрѣшенїа рекшагѡ имъ: „Прїимѣте Дхъ Сѣтъ иже ѡпѡститѣ грѣхи ѡпѡщени сѡт и иже держите оудержатсѡ и елика аце свѣжете и разрѣшите на земли вѣдѡт свѣзана и разрѣшѣна и на нѣси”. ѿ онѣхъ оубо и на нѣ дрѡгпрїимѣтелнѣ пришедшей той же багѣи Бжественнѣи и милостивит иматъ прощенїю и сїе по Дхѡ свое чадо ...⁴⁴ еликаже и оно яка чѣкъ свѣць съгрѣши и къ Бгѡ прегрѣши, словомъ, дѣломъ, помышленїемъ волею или неволею, и всѣми своими чѣвствы: аце подѣ клатвою ѡчею или матернею аце подѣ ѡлѡченїемъ архїереиски или Іерейскїи выстъ, или своемѡ проклатїю подпаде, или клатвою закласѡ, и сїю престѡпи, или и нѣми нѣкїими согрѣшенїи превазасѡ: сїа всѡ дѣловнымъ ѡце исповѣда, и еже ѡни правило ѿ срѣца прїатъ, исполнїти оусердствова. Сїхъ оубв всѣхъ ви ныже и съюза разрѣшаемъ и свободно имамы, все симною вѣлстїю и багѣтїи все стѣга и живѡначалнаго дѣла: еликаже забвенїа ради неисповѣданна вѣстави и она всѡ да прѡстит емѡ прѣмѡлїтвїи Бгѡ мѡтва ми Прѣтъ Бѣа и прѣно Дѣвы Мрїїа, и стѣга славагѡ и всехваанагѡ апѡла и ѡвїста Марка, и стѣхъ свѣтъхъ. Аминъ. Аѣтъ. Аѡѡ [...]⁴⁵.

Γερασίμωσ, ἐλέφ Θεοῦ Πάπας καὶ πατριάρχης τῆς μεγάλης πόλεως Ἀλεξανδρίας καὶ πριτίς τῆς οἰκουμένικος

BAR, Colecția Foi volante nr. 1322. Lb. slavonă (31×18,3cm); frontispiciu geometric de forma literei Π: letrina ΟϚ cu care începe documentul, inclusă într-un chenar geometric.

Rez. Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante în colecțiile Academiei Române 1642–1866*, București, 1912, p. 86.

2. Post 172<4> - ante 172<9>, Carte de iertare a păcatelor dată de Silvestru I, patriarhul Antiohiei și al întregului Răsărit

Silvestru, cu mila lui Dumnezeu, patriarh al mării și dumnezeieștii cetăți a Antiohiei și a tot Răsăritul.

Umerenia noastră, din darul și mila și puterea sfântului și de viață începătorului Duh, carele s-au dat de la Mântuitorul nostru Isus Cristos dumnezeieștilor și sfinților lui ucenici și apostoli, a lega

⁴⁴ Loc alb. în orig., completat ulterior de mână: ραδδ̄.

⁴⁵ 17...; data incompletă, exprimată după calculul occidental de la Nașterea lui Cristos; data refăcută după ultima călătorie a lui Gherasim Pallada, patriarh de Alexandria în Țara Românească v. Dimitrie G. Ionescu, *op. cit.*, p. 29–30.

și a dezlega ale oamenilor păcate zicând lor: „Priimiți Duhul Sfânt: oricui veți ierta păcatele, iertate să fie lor și oricui veți ținea, ținute să fie și oricâte veți lega și veți dezlega pre pământ să fie legate și dezlegate în ceriuri”. Iară de la aceia și la noi unul după altul cu venirea acelu dumnezeiesc dar, am iertat și pre fiul nostru sufletesc [.....]⁴⁶ în câte și el ca un om au greșit și pre Dumnezeu l-au mâniat cu cuvântul, cu lucrul, cu gândul, cu voie au fără de voie și cu toate simțirile lui sau de va fi căzut sub blestemul sau afurisenia arhierelui sau a preotului sau al tătâne-său sau al mâne-sa sau singur el s-au blestemat sau va fi jurat strâmb sau într-alte păcate ale lui și el ca un om fiind s-au poticnit și duhovnicului au ispovedit și canonul de la dânsul au priimit. Deci de aceste greșale și de toate și de legături îl slobozim și îl iertăm cu putearea și cu darul a tocmitorului și a dumnezeiescului închinătorul a prea putearnicului Duh. Iară câte va fi [u]jitat sau aicea va fi lăsat neispoveduite și acealea să iarte lui milostivul Dumnezeu cu rugăciunile prea blagoslovitei Stăpânei noastre de Dumnezeu Născătoarei și pururi Fecioarei Mariei, și a sfântului, slăvitului și întru tot laudatul Apostol și verhovnicului Petru, a întâiului arhieru al mării cetăți a Antiohiei și a tuturor sfinților Amin.

Leat 172<4-9>.

Σιλβέστρος, ἐλέω Θεοῦ πατριάρχης τῆς μεγάλης καὶ αγίας πόλεως Αντιοχίας

BAR, Colecția Foi volante 1323. Lb. rom., (34×28 cm). Formularul este împodobit cu un frontispiciu (29,3×3cm.) de forma literei Π, cu vrejuri de acant, în centrul compoziției, într-o arcadă icoana lui Isus Cristos, surmontată de vrejuri. Frontispiciul este încadrat simetric, pe cele două laturi, de două icoane (5,3×3,8cm), surmontate de un vrej de acant. Sub fiecare dintre cele două icoane sunt figurate capete de heruvimi. Icoana din stânga o reprezintă pe Maica Domnului în picioare, întoarsă către dreapta, arătând către Isus. Silueta este încadrată în partea superioară de inscripția Μητὴρ Θεοῦ. Icoana din dreapta îl înfățișează pe apostolul Petru, purtând cheile, încadrat de inscripția Ἀπόστολος Πέτρος. Letrină inițială împodobită, încadrată într-un chenar.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 86.

3. 1736, Carte de iertare a păcatelor dată de Cosma, patriarhul Alexandriei

BAR, Colecția Foi volante 1324. Lb. greacă, (28×22,7), transferat în pachetul 826, f 14 (inaccesibil cercetării)

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 86.

4. 1740, Carte de iertare a păcatelor dată de Partenie, patriarhul Ierusalimului și al Palestinei

V. doc. nr. 2, formular identic, în dreptul numelui a fost completat de mână „Todor monah”.

BAR, Colecția Foi volante 1325. Lb. română (31×22 cm.), semnătura patriarhului în limba greacă.

Rupt, restaurat, lipit pe pânză. Frontispiciu (31,5×5cm.), alcătuit din vrejuri și flori de acant cu pistilul tubular și flori de heliantus, la mijloc în medalionul central circular, crucea cu simbolul patimilor. Frontispiciul este încadrat simetric de două icoane dreptunghiulare (4×5cm.), cea din stânga îl înfățișează pe Cristos înviat, în postura iconografiei occidentale, purtând crucea latină cu stindard. În dreapta, Sfântul Apostol Iacov, cu evanghelia în mână, înveșmântat ca arhieru; inițială împodobită.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 86.

5. 1742, Carte de iertare a păcatelor dată de Parthenie, patriarhul Ierusalimului și al întregii Palestine

V. doc. nr. 2, formular identic, în dreptul numelui a fost completat de mână «Ilanache».

BAR, Colecția Foi volante 1326. Lb. rom. (31×22 cm.), semnătura patriarhului în limba greacă.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

⁴⁶ Loc alb în orig.; data s-a completat după păstorirea patriarhului Silvestru I al Antiohiei (1724–1766).

6. 1745, Carte de iertare a păcatelor dată de Silvestru, patriarhul Antiohiei și al întregului Răsărit

V. doc. nr. 2, formular identic, în dreptul numelui a fost completat de mână cu litere grecești „Dragiston”.

BAR, Colecția Foi volante 1327. Lb. rom. (37,4×26 cm.), semnătura patriarhului în limba greacă.

Frontispiciu cu frunze de acant de forma unei cornișe, la mijloc, într-un medalion în formă de inimă, icoana mântuitorului, surmontată de un înger, frontispiciul este mărginit de două icoane simetrice, circulare, în stânga Maica Domnului bust, în dreapta Apostolul Petru cu cheile, inscripțiile surmontează medalioanele și sunt în limba greacă; inițială împodobită.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

7. 1747, Carte de iertare a păcatelor dată de Silvestru, patriarhul Antiohiei și al întregului Răsărit

V. doc. nr. 2, formular identic, în dreptul numelui a fost completat de mână „Paraschiva”.

BAR, Colecția Foi volante 1329. Lb. rom. (37,4×26 cm.), semnătura patriarhului în limba greacă.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

8. 1747, Carte de iertarea a păcatelor dată de Matei I, patriarhul Alexandriei și al întregului Răsărit

V. doc. nr. 1, formular identic, în dreptul numelui a fost completat de mână, cu litere grecești „Theodor Liocahul”.

BAR, Colecția Foi volante 1328. Lb. slavonă (33×24,3cm.), rupt pe porțiuni mari, restaurat lipit pe pânză; semnătura patriarhului Matei în lb. greacă. Frontispiciul de 23 cm, de forma literei Π, împodobit cu vrejuri de acant și cu câte două narcise care încadrează un medalion central circular, reprezentându-l pe Evanghelistul Marcu scriind Evanghelia. În colțurile de la extremitățile frontispiciului, în două medalioane circulare sunt reprezentați Sfântul Athanasie al Alexandriei, binecuvântând în veșmânt arhieresc, întors spre Sf. Apostol Marcu, poartă omofor și ține în mână Evanghelia. La cealaltă extremitate, în chip simetric, este înfățișat frontal Sf. Chiril al Alexandriei, în veșminte arhieresti, poartă mitră arhierescă și binecuvântează; inițială împodobită.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

9. 1749, Carte de iertare a păcatelor dată de Parthenie, patriarhul Ierusalimului și al întregii Palestine

V. doc. nr. 1, formular identic, în dreptul numelui a fost completat de mână, cu numele „Păuna”.

BAR, Colecția Foi volante 1330. Lb. slavonă (30,5×19 cm.). S-a folosit același frontispiciu de la indulgența din 1742 (**doc. nr. 5**) a aceluiași patriarh Partenie al Ierusalimului, cu deosebirea că decorația frontispiciului nu mai este florală, ci geometrică.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

10. 1764, Carte de iertare a păcatelor dată de Partenie, patriarhul Ierusalimului și al întregii Palestine

BAR, Colecția Foi volante 1331. Lb. greacă (31×21,5cm.). Frontispiciu identic cu cel de la doc. nr. 5.

Formularul în limba greacă este identic cu cele în limba slavonă (**doc. nr. 1**) și limba română (**doc. nr. 2**).

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

11. 1782, Carte de iertare a păcatelor dată de Avraam, patriarhul Ierusalimului și al întregii Palestine

BAR, Colecția Foi volante 1332. Lb. română (31×28,4cm.) **V. doc. nr. 2**, formular identic, în dreptul numelui a fost completat de mână „Ursache”.

Frontispiciu semicircular cu diametrul de 17 cm. reprezentând soborul Maicii Domnului, alcătuit din trei grupuri de personaje, două sunt apostolii, la mijloc Maica Domnului încadrată de doi serafimi. Unul din apostoli, probabil Petru, arată cu degetul în sus, spre un nimb în centrul căruia Mântuitorul binecuvântează, nimbul este flancat de heruvimi. În stânga frontispiciului, se află icoana Mântuitorului înviat, de tip occidental, în dreapta Sf. Apostol Iacob, în veșmânt arhieresc, sacos, mitră și lebederniță.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

12. 1784, Carte de iertare a păcatelor dată de Avraam, patriarhul Ierusalimului și al întregii Palestine

BAR, Colecția Foi volante 1333. Lb. română (30×28,4cm.) **V. doc. nr. 2**, formular identic, în dreptul numelui a fost completat de mână „Mariia”.

Frontispiciu identic cu cel de la doc. nr. 11.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

13. 1811, Carte de iertare a păcatelor dată de Policarp, patriarhul Ierusalimului și al întregii Palestine

BAR, Colecția Foi volante 1334 A. Lb. greacă (49×41,3cm.) **V. doc. nr. 10**, formular identic, locul numelui lăsat alb.

O uriașă compoziție încadrează pe toate laturile cartea de iertare și monograma. Textul este surmontat de un medalion oval cu Soborul Maicii Domnului. În planul secund, Maica Domnului încadrată de serafimi în picioare, arătând spre cer, înconjurată de apostoli, înveșmântați în falduri bogate. Personajele sunt înconjurare de mici chiparoși și peisaje cu clădiri. Deasupra, Mântuitorul binecuvântează din nori, flancat de doi îngeri cu trompete. Medalionul este încadrat de vrejuri și volute de acant, unite prin mici elemente arhitecturale. În cele patru colțuri ale compoziției, sunt gravați cei patru evangheliști, în medalioane circulare, înconjurare cu ramuri împletite. Cei patru evangheliști țin în mână câte o carte, iar simbolurile consacrate (taurul, îngerul, leul și vulturul) îi flanchează, la exterior, în medalioanele de la baza compoziției, și spre interior, la medalioanele din partea superioară. Cele patru reprezentări ale apostolilor din colțuri sunt legate unele de altele de câte două medalioane ovale, așezate pe înălțime, în care a fost gravată câte o scenă din Evanghelie și câte un Sfânt Părinte al Bisericii; pe latura stângă se vede Răstignirea cu Isus pe cruce încadrat de Maria și Ioan, pe latura dreaptă, acestei reprezentări îi corespunde Învierea, după iconografia occidentală: Isus se ridică din mormântul gol, purtând stindardul crucii. Soldații romani sunt adormiți, iar pe lespedea mormântului stă așezat îngerul care arată cu degetul către cel Înviat. În planul îndepărtat, cele două Marii, purtând nimburi, se duc către cetatea Ierusalimului ca să ducă vestea Învierii. Ierusalimul este reprezentat de o cetate cu ziduri de incintă și biserici. Sub cele două medalioane ale patimilor și învierii Domnului, sunt reprezentați Sfântul Policarp (stânga) și Sfântul Iacob (dreapta). Sfântul patron al patriarhului Policarp poartă veșminte arhieresti, sacos, omofor, lebederniță și mitră și binecuvântează. Aceleași atribute le poartă Sfântul Apostol Iacov, fratele Domnului, în veșminte arhieresti, ca patron al cetății Ierusalimului și cel dintâi episcop al ei.

Pe latura de jos a dreptunghiului, două compoziții care fac parte tot din ciclul patimilor încadrează un chivot. La dreapta, în medalion circular, punerea în mormânt înfățișează pe Nicodim și Ioan așezând trupul lui Cristos într-un sarcofag, cu ajutorul unui giulgiu. Pe latura din spate a mormântului, cu fața către privitor, au fost redată cinci personaje feminine: Maria Magdalena, la

stânga, ține mâna lui Isus, Maica Domnului, la mijloc, cu mâinile în atitudinea orantă, este încadrată de celelalte trei Marii „mironosițe”, pe al căror chip se citește jalea. Toate personajele feminine poartă maforion. În spatele Maicii Domnului, se înalță o cruce cu o cunună de spini, iar în stânga, în planul foarte îndepărtat se zăresc cele trei cruci de pe Golgota. În prim-planul medalionului, un vas cu mir acoperit cu capac, a servit pregătirii punerii în mormânt. El este totodată și elementul de legătură cu cealaltă compoziție, plasată în medalionul din stânga de pe latura de jos. Gravorul aduce aici în prim-plan pe Maria Magdalena, îngenunchată în fața lui Isus, care o binecuvântează. Între cele două personaje se află vasul de mir. Compoziția este înfrumusețată de siluetele grațioase a doi îngeri, șezând în plan secund, care se decupează pe un fundal întunecos și care au aerul că poartă o conversație însoțită de gesturi expresive.

Medalionul central de pe latura de jos a dreptunghiului înfățișează chivotul unei biserici cu o turlă pe naos.

Gravorul s-a semnat astfel în josul paginii: „Ἐχαλκοχαρῆθη παρὰ Νικολῶου ἐν Κωνσταντινουπόλει”.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

14. 1811, Carte de iertare a păcatelor dată de Policarp, patriarhul Ierusalimului și al întregii Palestine

BAR, Colecția *Foi volante* 1334 B. Lb. greacă (49×41,3cm), dublet la doc. nr. 13.

Rez., Alexandru T. Dumitrescu, *Foi volante*, p. 87.

„PASSEPORT POUR LE PARADIS”: LES CHARTES DE PARDON DES PATRIARCHES
(συγχωροχάρτια, *INDULGENTIA*) PRESERVÉES DANS LES COLLECTIONS
DE LA BIBLIOTHÈQUE DE L’ACADÉMIE ROUMAINE

(Résumé)

La Bibliothèque de l’Académie Roumaine conserve une dizaine d’indulgences délivrées par les quatre Patriarches orientaux : Constantinople, Jérusalem, Antioche et Alexandrie. En commençant par la deuxième moitié du XVIIe siècle et spécialement au XVIIIe siècle, ces formulaires ont été imprimés en grec, slavon et roumain et vendus aux croyants et croyantes vivant sur le territoire de la Turcocratie, y compris dans les pays roumains et la Russie. L’étude ébauche le cadre historique qui aboutit à l’apparition des indulgences dans l’Église Orientale, la manière de les légitimer au Concile de Constantinople (1727) et le système des pratiques qui les a accompagnés.

Cuvinte-cheie: indulgență, imprimat, grec, slavon, român, Biserica Orientală.

Mots-clef: indulgence, imprimé, grec, slavon, roumain, Église Orientale.

*Institutului de Istorie „Nicolae Iorga”,
București, Bd. Aviatorilor, nr. 1*